

Koen Peeters

De
mensengenezer

Roman

2017

DE BEZIGE BIJ

AMSTERDAM | ANTWERPEN

Carabouya, carabouya.
Alleman moet leven,
wit en zwart, carabouya!

DEEL 1

DE WESTHOEK

1

Het wezen, er bestaat misschien zoiets als het wezen van de Westhoek. Misschien is het een geest, een daimon, een genius, die niet bestaat als lichaam maar toch sluipt en heerst in het West-Vlaamse landschap. Altijd opnieuw lijkt deze geest te verschijnen: in de huizen, de dorpen en langs de wegen. Het is alsof die geest de hele tijd opstijgt en neerdaalt in het vlakke landschap. Op ijle wijze. Misschien gebeurt de beweging via zonestrallen, lijsters en leeuweriken, of als een haast onhoorbare tamtam, of via een andere stofwisseling of circulatie. Men kan hem horen hijgen tussen de woorden die de mensen zeggen, in het corpus van zinnen en verhalen die men elkaar vertelt.

Als deze geest een verschijningsvorm heeft, dan zit hij waarschijnlijk daarin: in de verhalen.

Ook zijn er mensen die de geest kunnen waarnemen in de dikke mist die in de Westhoek hangt. Als een deken van as. Als gescheurde flarden van oude gordijnen. In mistsluieren over de akkers onder de herfstmaan.

De geest.

Deze geest, de genius, de daimon of hoe moeten we hem noemen?

Wat is een daimon eigenlijk? Hoe noemen we de kracht die iemand verrukt of rusteloos op pad stuurt, over de grenzen van generaties, continenten of zelfs beschavingen heen?

In alles wat in de Westhoek wordt gezegd klinkt die galm. Het is een klein gonzend geroffel, alleen opgemerkt door een gevoelige observator. Misschien wordt het ritme, de resonantie via de sporen van hazen in de aarde gelegd. Hazenprenten.

Dat zou een mooie theorie zijn: dat oude geschiedenissen per hazenpoot neerdalen en weer opstijgen in al wat groeit. Veelsoortig, onuitroeibaar, elk jaar opnieuw. Deze verhalen verliezen zichzelf in bloemblaadjes. Zachte rode, bloedrode bloemblaadjes. Ik bedoel klaprozen.

*In Flanders fields the poppies blow
Between the crosses, row on row,
That mark our place; and in the sky
The larks, still bravely singing, fly
Scarce heard amid the guns below.*

‘Of in korenbloemen, dat zou ook kunnen,’ zei nonkel Marcel knorrig, wrijvend met de hand over zijn voorhoofd. De ogen trillend gesloten. ‘*Larks*, wat waren dat ook weer, jongen?’

‘Dat zijn leeuweriken, nonkel.’

‘En *amid*, wat betekent dat, Remi?’ vroeg nonkel Marcel.

‘Tussen, nonkel. Het gedicht zegt: de leeuweriken zingen dapper, zij vliegen, maar niemand kan hen horen tussen het lawaai van de wapens. In de klas hebben wij dat gedicht vanbuiten geleerd.’

‘Vanbuiten?’

‘Ja, want wij hebben in de klas nog geen Engels geleerd.’

‘Dus daarover ging dat gedicht,’ zei nonkel Marcel, zijn bezwete voorhoofd deppend met zijn zakdoek. ‘Daarover gaat het altijd. Overal zijn geheimen en opdrachten, droevige geheugensporen. Niemand is de eigenaar ervan, daarom blijven ze hangen tussen de mensen. Weet je waarom?’

Ik wist het niet.

‘In onze streek is te veel gebeurd.’

Hij wees in de verte naar de drie heuvels op een rij: de Kemmelberg, de Rodeberg, de Zwarteberg. Voor de rest was het landschap plat. Een strakgetrokken laken. Soms leken de schuren boven de graanvelden te zweven; bij de minste hitte zinder-

de de lucht. Elektriciteitsdraden huppelden op stelten naar de boerderijen en overall waren de boeren aan het werk, ook in de felle regen of wanneer een striemende wind uit de zee opstak.

Nonkel Marcel zei: ‘Onze streek is verdoemd. De geest schroeit iedereen met miltvuur.’

‘Welke geest, nonkel? Wat is miltvuur? Waarom verdoemd?’

‘De geest is onzichtbaar, maar hij is samengesteld uit de overblijfselen van lichamen. Uit zijn weggeschoten gezicht kijkt de geest ons aan. Zijn verhalen ratelen als een ekster, ze kwetteren. Ze fluiten als een afgeschoten granaat.’

Ik zweeg.

‘Remi?’

‘Ja nonkel?’

‘Miltvuur is de naam van een soldatenziekte.’

Ik keek tegen het zonlicht in naar mijn oom. Waarom sprak hij zo, met die donkere frons op het voorhoofd?

‘Er is niets aan te doen.’ Hij snoot zijn neus, vouwde traag de zakdoek dicht. ‘Remi, er is niets aan te doen,’ herhaalde mijn oom sussend. ‘We geven het door omdat we familie zijn’, en hij somde namen op van mannen en vrouwen. Kwaad slingerde hij die in mijn gezicht.

Door hem spreekt nu weer de geest, dacht ik.

Het waren de namen van familieleden. Sommige van hen lagen onder een zerk, anderen leefden nog. Mijn nonkel Marcel, met zijn kleine elegante snor, stak zijn brede borst vooruit, richtte zijn ongenaakbare blik wat hoger. Hij wreef langdurig in zijn handen. ‘Als wij boeren het land bewerken, neemt de geest van ons bezit. Hij is een onzichtbare reus die ons uitput. Als wij zweten, stinkt ons zweet naar hem.’

‘Een geest in ons zweet? Hoe kan dat dan?’ vroeg ik.

‘De geest geeft ons hartkloppingen, en ook een maagkwaal. Als ik sterf aan kanker, komt dat door hem.’

Een geest? Een reus? Dat is onmogelijk, dacht ik.

Nonkel Marcel zou trouwens niet sterven aan kanker maar aan een longontsteking.

Een

Een geest, een genius, een daimon? Wat de oude professor daarmee bedoelde? De opsomming leek wel een dichtregel, een vers uit een klassiek gedicht, een poëtisch lijstje van drie verschillende mythische wezens.

De professor knikte aanmoedigend.

De geest, de genius, de daimon: ik begreep dit enigszins als het gevoel dat ook mij telkens in de Westhoek overviel. De professor, die ik meteen met zijn voornaam Remi mocht aanspreken, verhaalde soms van een reus die zich verschool in de mist, een monster dat bestond uit lichaamsresten van dode soldaten.

Opnieuw knikte Remi alsof ik net iets had gezegd, maar dat was niet zo. Hij vertelde me over de gesprekken die hij als tienjarige jongen voerde met zijn oom.

Pas na een tijd begon ik het helder te zien.

De oude professor keek me aan met superieure blik. De wekelijkse bezoeken aan hem maakten me nerveus. Op mijn vragen over bepaalde moeilijke fases in zijn leven kreeg ik antwoorden als: ‘Het was eentonig, niet per se vervelend.’

Of ook: ‘Het was zo gewoon dat het niet vernederend was.’

2

Telkens als mijn nonkel Marcel begon over de geest kon ik niet slapen. Mijn kamer baadde in het warme, grijze licht van de volle maan. Een verre hond blafte drie keer schor. Naast het huis smeulde het vuur van aardappelloof nog na; ik rook de aardse geuren ervan tot in mijn bed.

Buiten wapperden de beddenlakens, aangeblazen door de nachtwind. De geest. In het wasgoed fluistert de geest, dacht ik.

De adem van dode soldaten, had nonkel Marcel het genoemd.

Misschien had mijn oom gelijk. Misschien bestond er zoiets. Het was die vreemde mist. Als je 's avonds langs de akkers liep, stond er ineens een onwaarschijnlijke toren van dansende muggen boven je hoofd. Dondervliegjes die je plots aanvielen. Zwermen van spreeuwen en flikflakkende kieviten die nerveuze tekeningen maakten in de lucht.

Wat zeggen die tekens?

Hoe noem je de tekens als ze zo schimmig of koppig verschijnen? Spoken?

Misschien hoor je de geest ook spreken in doodsklokken in de verte.

Als de braambessen rijp waren zaten die vol zwart bloed, geloofde ik. Alleen al door die zwarte gedachte durfde ik geen braambessen meer te eten. Als het hard waaide over de velden, altijd vanuit het westen, dan dacht ik ook aan de geest.

Bang reed ik op mijn fiets langs de beschuttende meidoornhagen.

Onze hoeve lag afgelegen, in het gehucht Den Abeele. Vier-

honderd meter verwijderd van de openbare weg. De meest nabije buren woonden een halve kilometer verderop. Achter onze boerderij lag op tweehonderd meter de landsgrens met Frankrijk. Je kon het aflezen aan de kleur van de daken: de blauwgrijze dakpannen waren Frans, de rode Belgisch. Het was er eenzaam, ook al werd in het grensgebied ijverig gesmokkeld op de landweggetjes. Smokkelen was in deze streek een sport, een eerbare bijverdienste voor de knechten op de boerderijen.

‘Smokkelaars? Ik weet van die mensen geen verkeerde zaken,’ zei mijn vader.

Iedereen was een beetje corrupt, wist hij. Onopvallend beschermden boeren als hij de kleine smokkelaars. De douaniers dronken zich dood aan traktaties en fooien.

Smokkelaars droegen brede blauwe jassen, met daarin grote binnenzakken genaaid; ze propten die vol met witte bonen, tabak en flessen. Telkens schrok ik me rot als in de schemering een smokkelaar opdook met zijn tassen van lijnwaad op buik

en rug. Soms verschenen er vier of vijf tegelijk op ons erf. Ze verdwenen zwijgend in de schuur; ze zaten er weggedoken in het kaf en wachtten.

‘Er hangt daar een rare stilte,’ zei ik tegen mijn vader.

Vader zei niets.

‘Wat zou dat zijn?’ drong ik aan.

‘Niets. Als het stil is, is het niets.’

‘Maar soms hoor ik toch iets.’

‘Een broedende kip. Of een ratje op zoek naar een liefje.’

Als het stormde, kreunde het gebinte van onze schuur als een mens.

Vlak bij de grens baatten mijn vader en moeder, Omer en Bertha, hun gemengde landbouwbedrijf uit. Ze hadden drie kinderen: dochter Agnes en twee zonen, Joris en ik, van wie ik de jongste was. Nonkel Marcel was de oudere ongetrouwde broer van mijn vader Omer, en hielp mee als vaste knecht op de boerderij. Hij was ook mijn peetoom.

’s Morgens bekeek mijn vader zich in de spiegel. Zijn kin vooruit. ‘Goeiemorgen,’ zei hij hardop tegen zijn eigen ronde gezicht. Blauwe ogen, kortgeknipt donker haar. Hij lachte naar zichzelf. Direct daarna dook hij onder zijn koeien om ze te melken. In de stal stonden vierentwintig stuks melkvee met katholieke vrouwennamen. Er stond ook een kampioenstier, apart. Beste dekstier uit de omtrek. Duizend kilo zwaar, eerste prijsstier van West-Vlaanderen.

Mijn vader kon aan de ogen van zijn dieren zien of ze ziek of bronstig waren. ’s Nachts stond hij aan de zijde van de veearts, bij snel uitgevoerde keizersneden, bij de scheurende koeien en veel te grote dikbilkalveren. Als ze het kalf uit de koe moesten zagen, stroomde het bloed. Mijn vader hield van dat harde, vruchtbare werken, en van zijn koppige rundvee.

Ik hielp mijn vader als hij de stier uit de stal haalde. Het prikkelbare dier brieste: een koe werd op het erf voorgeleid. Vader bedwong de bul met een metalen stang, verbonden met zijn

neusring. Hij wrong het geile, gevaarlijke beest tot gehoorzaamheid. Plichtsgetrouw, met toewijding besteeg de stier de koe, die met de achterpoten in een ondiepe put stond. Ik keek naar het steunen en schokken van het monsterlijke lijf. Er was iets vreemds in die krampen. Wijdbeens stond ik naast mijn vader. Groot en honderd kilo zwaar was hij. Vaardig manoeuvreerde hij de stier, hield de drift van het dier onder controle. Even zag ik vader kijken naar de vlekken en spatten op zijn kleren. Zag hij de koeienstront of zag hij die niet?

Twee

De professor had me verteld over de mist van de Westhoek, zoals die hun boerderij opslokte en afsloot van de wereld. Ik herkende het beeld en de beschrijving omdat ikzelf verschillende keren in de Westhoek, haast op de tast, had rondgereden met mijn auto. De mist was voor mij een beeld van de geest. Het ging over vergeten verhalen die niemand mocht oprakelen.

‘Je zult dit nooit volledig begrijpen,’ fluisterde hij tijdens zijn verhaal.

Maar toch. Soms, zo beeldde ik me in, verscheen deze geest ook aan mij als ik vertoefde in de dorpen van de Westhoek. Ik zag hoe die geest daar binnensloop in de huizen, de mensen. Hij woonde in hen, putte hen uit en werd krachtiger daardoor. De mensen zweetten daarvan. Hun zelfbeeld werd waziger. De geest wurmde zich in de kleinste schoenen, ook kinderschoenen. Ik stelde mij hem voor als een jager, een oude norse koning en zijn onderdanen waren beladen, voor altijd bewoond door hem. De geest was lomp van aard maar niet kwaadaardig. Hij staarde in het donker. Vooral in de mist staarde hij mij ook aan.

(Ik begon al te praten en te denken als die nonkel Marcel.)

3

‘Heb je de weidepoort goed vastgemaakt?’ vroeg mijn moeder. Ik zat al op de fiets. ‘Is de poort goed dicht?’

‘Vast met de dubbele ketting,’ riep ik. Onze hond Mirza liep met me mee langs het graanveld, in de richting van de Franse grens. Ik keek nog even om. Als mijn moeder douaniers zag circuleren, zwaaide ze met een stofvod of een dweil door het bovenvenster. Dat was een teken voor de smokkelaars. Als de grensweg veilig was, zette ze de luiken open. Iedereen wist dat, ook de douaniers.

Ik fietste over de Gemeneweg, die ook Chemin Mitoyen werd genoemd. De weg met de dubbele naam lag pal op de grens: het was België, noch Frankrijk. Met mijn fiets zwalkte ik van links naar rechts en terug. Van binnenland naar buitenland en terug. Ik stelde me voor dat ik daarmee de grenslijn kon vastpakken en verschuiven, zoals een regengordijn over de akkers beweegt. Van links naar rechts en terug.

Honderd meter verderop speelde een haas hetzelfde spelletje. De haas liep ook van links naar rechts en terug. Even bleef hij op mij wachten en spurte dan op grote meccanopoten verder, van links naar rechts en terug.

Ik vertraagde. De haas stopte ook.

Ik reed verder, de grens over. Nu vloog de haas in paniek de akker over. Op dat signaal had Mirza gewacht; jankend schoot hij in volle vaart de haas achterna. De haas liep in hoeken om zijn achtervolger te misleiden, maar in een rechte lijn spurte Mirza op het slachtoffer af. Alsof de hond al wist welke kant de haas zou kiezen. Mirza greep zijn prooi in de nek en beet. De

haas gaf geen kik. Ik smeed mijn fiets aan de kant en kwam hijgend toegelopen. Ik pakte Mirza bij zijn nekvel tot hij losliet.

In het hazenlijfje voelde ik het angstige hart kloppen. In mijn vingertoppen voelde ik de donkerrode verwarring van het hazenbloed. Dan gebeurde dit: ik gaf de haas een duwtje, zette daarmee de hazenmechaniek weer in gang. Het dier spurte weg. Ik belette Mirza erachteraan te gaan.

's Ochtends aan de ontbijttafel begon ik erover. Ik vertelde wat ik meegemaakt had als een droom, dat ik in mijn droom de hartslag van een haas had gevoeld. Met mijn wijsvinger tikte ik het ritme op het tafelblad, *to tom to tom to tom*.

'Mooie droom,' zei mijn moeder.

'Ik droomde al dat wij morgen haas gingen eten,' bromde mijn vader.

'Let niet op hem,' zei moeder.

De knechten noemden haar *la dame Bertha*. Als klein meisje was ze een oorlogsvluchteling geweest, drie jaar in Frankrijk. Dat ze zwak was, had te maken met de ondervoeding in die tijd. Maar haar Frans was prachtig. Mijn moeder, Bertha Mabe-soone, had meer van de wereld gezien dan gewone boeren. Af en toe schreef ze in een dagboek waarin niemand mocht lezen. Op de familiebijeenkomsten van de vaderlijke tak zoemde het: 'Wie is toch die vrouw?'

'Bertha is gekomen uit Frankrijk,' werd gezegd.

Mijn moeder hoorde graag de landbouwingenieurs bezig over modernisering. Als iemand langskwam op de hoeve klaarde ze op: ze wilde alle nieuws en weetjes uit de krant met hen doornemen. Op de boerderij zorgde zij voor de koeien. De dieren pakte ze voorzichtig en secuur aan, haast vriendschappelijk, zelfs gevoelig. Bij het melken bracht ze de nukkige dieren tot rust door ermee te praten. Op zondag ging ze met de kinderen naar de eerste mis. Ze zong tot de heilige maagd Maria: 'Liefde gaf u duizend namen', en ging daarna naar huis om het middagmaal te bereiden.

Ondertussen zaten de mannen in 't café, ook mijn vader. Na de zesde of zevende pint bier schoven ze hun gleufhoedje achteruit, om het zwetende voorhoofd te koelen. Zij, de boeren, stuwden elkaar voort in hun ambities. Ze investeerden in steeds grotere landbouwmachines, kochten grond bij van de kleine boeren. Met bewondering praatten ze over hun uitgeweken neven in Frankrijk, Canada en Australië.

Op het middaguur kwam vader thuis, met rode wangen. Twee chocoladerepen Côte d'Or legde hij op de tafelrand. Moeder had gekookt, maar mijn vader viel al achter zijn bord in slaap. Hij zei: 'Het lijkt of ik slaap, maar dat is niet zo. En als het zo is, is het omdat ik moe ben.'

Languit op de sofa deed hij zijn dutje.

'Het is het enige verzetje dat papa heeft,' zei moeder welwillend.

Later op de middag kwam tante Maria, de zus van mijn moeder, op haar beurt koffiedrinken. Terwijl ze sokken stopten of gordijnen naaiden, nam Maria de roddels van het dorp door. Ze gaf onbedekt commentaar op het drinken van mijn vader. Om vier uur was er koffie en wit brood met ossenworst, aalbesenjam en kaas.

Drie

Ik moet eerst uitleggen hoe deze oude professor mij betoverd heeft. Het komt in stukken en brokken naar boven, zoals bij de psychiater. Het was nochtans allemaal eenvoudig begonnen. Ik dacht dat ik mijn oude studie aan de universiteit weer moest opnemen, er was een scriptie die ik gewoon nog moest afwerken, maar ik kwam terecht in een verhaal dat honderd jaar overspant en twee continenten bestrijkt. Dit verhaal gaat over een wereld die allang vervlogen is: een boerenbestaan dat verdwenen is, een koloniaal verleden dat men nauwelijks nog kan vatten. Die vergane eeuw wil ik oproepen, en ik zal tussendoor vertellen wat er gebeurt als iemand sterft, wat men geesten noemt, en ook hoe bijgeloof en bepaalde voorwerpen en formules werken en ons kunnen sturen.

Hoe kunnen we sommige dingen verklaren? We noemen onszelf toch rationele wezens?

Zoals datgene wat vannacht gebeurde. Je zou zeggen: 's nachts koelt het huis eindelijk af, maar ik merkte dat het huis binnenin verlicht werd met een warme schijn. Ik had een nachtmerrie: ik was dood, ik lag in een dodenkamertje. Ik stond op en keek naar mijn eigen schaduw op de muur. Ik kon die zo natekenen. In het maanlicht verscheen ik aan mezelf als een andere man, met een blauw licht om het hoofd, en wat ik tekende was ikzelf in een zwarte versie.

Meer dan veertig jaar na mijn studie had ik mijn professor opgebeld, ik herkende meteen zijn stem. Een beetje hees, met kleine West-Vlaamse sporen erin. Ik vroeg of ik mocht langskomen.

‘Ja, doe maar en zeg maar Remi,’ zei hij. ‘Kom maar.’

Hij was sinds kort gepensioneerd, had nu een praktijk als psychiater.

Remi’s gezicht was niet of amper verouderd. Hij lachte, zei dat hij tegenwoordig geen snor meer droeg, een snor die ik blijkbaar niet eens had onthouden. We haalden kort wat herinneringen op. Hij had me gevolgd, omdat ik hem elk boek dat ik schreef per post had toegezonden. Intussen waren dat er al twaalf, en in retour had hij mij telkens zijn wetenschappelijke artikelen gestuurd.

‘Waarom schrijf jij eigenlijk?’ vroeg Remi heel direct. ‘Wat betekent die kunst van het schrijven voor je?’

Ik kon daar niet helder op antwoorden. Hij zei dat hij mijn lichtheid, mijn schalksheid bewonderde. Hij gebruikte toen dat voor mij nog onbekende woord, dat ik nog steeds niet zomaar kan uitleggen: *malice*.

Mijn allereerste ontmoeting met Remi was die van student en professor. Aan de universiteit, in zijn lessen, vond ik hem eerder afstandelijk. Hij sprak gelijkmatig, gedoseerd, maar wij studenten hingen aan zijn lippen. Ik durfde hem amper iets te vragen of zelfs gewoon tot hem te spreken en ik was daarin niet de enige. Zijn vakgebied was antropologie, richting praxeologie, schatplichtig aan of geïnspireerd door Lévi-Strauss, Merleau-Ponty, Bourdieu, om slechts de bekendste namen te noemen.

Zijn theorie was highbrow, uiterst gespecialiseerd; zijn uitleg was overdonderend erudiet. Hij gebruikte voor mij onbekende woorden als *umbilical cord*, *orifice*, *menarche*, *weaning*. Deze woorden van het lichaam vermengde hij met een vernuftige, freudiaans gekleurde wetenschap. Niets was wat het leek, alles had of kreeg in zijn wereld een betekenis. Ik liet me meeslepen door zijn raadselachtige teksten, die ik schrokkerig tot me nam. Zijn antropologisch jargon, zijn verhalen over rituelen en mythen, de beelden van vreemde culturen fascineerden me. Zijn

analyses waren diepgravend, kwikzilverig, ondoordringbaar. Zijn theorie uitleggen aan anderen lukte mij amper.

Maar hij vertelde over de grote dappere antropologen die gingen leven op een andere plek, in een ander taalgebied, om via een omweg de eigen raadsels te benaderen.

Is het niet dat wat wij allemaal willen?